

METHODOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF STUDENTS BASIC COMPETENCES

Jumaniyazova Nodira Khudayberganovna

Doctoral Student (Biology) at Tashkent State Pedagogical University

ANNATOTION

The article presents pedagogical work experience on the formation of students basic competencies in biology classes. The article demonstrates the ability to combine effective: innovative technologies with traditional, model lessons of various types and structures.

KEYWORDS: *person – oriented, approach, competence approach, competence of self- development and self- education, social: general cultural competence of effective creative activity, information communication competence ,health care competence.*

O`QUVCHILARNING TAYANCH KOMPETENSIYALARINI SHAKILLANTIRISHNING METODIK XUSUSIYATLARI

Jumaniyazova Nodira Xudayberganovna

Toshkent davlat pedagogika universiteti doktoranti

Annotatsiya: Maqolada biologiya darslarida o`quvchilarning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha pedagogik ish tajribasi keltirilgan. Maqolada samarali innovatsion texnologiyalarni an'anaviy, har xil turdagi va tuzilmalardagi namunaviy darslar bilan uyg'unlashtirish qobiliyati namoyish etilgan.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, faoliyat yondashuvi, kompetensiya yondashuvi, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalash kompetensiyasi, ijtimoiy kompetensiya, umumiy madaniy kompetensiya, samarali ijodiy faoliyat kompetensiyasi, axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi, sog'liqni saqlash kompetensiyasi.

Kirish. Zamonaviy ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan transformatsion jarayonlarga, bilim va texnologiyalarning o'zgarish sur'atlarining o'sishiga, jahon iqtisodiyotining globallashuviga javobdir. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish mahalliy ta'lim tizimining jahon ta'lim standartlariga mos kelishini ta'minlash zarurati bilan bog'liq bo'lib, bu talabalar uchun akademik almashinuv dasturlarini amalga oshirish, ularning o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini-o'zi anglash imkoniyatini yaratish uchun sharoit yaratadi. Kasbiy tajribaga ega bo'lish va hayotda o'z o'rnini topishni osonlashtiradi.

Ishdan maqsad: Biologiya darslarida innovatsion metod va texnologiyalarni tizimli qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda asosiy kompetensiyalarni shakllantirishga ko'maklashish.

Maqolaning asosiy materialining taqdimoti. Asosiy va to'liq umumiy o'rta ta'limning davlat standarti ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiya va faoliyatga asoslangan yondashuv asosida qurishni talab qiladi. Talabaga yo'naltirilgan ta'limga yondashuv o'quvchilarning akademik, ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-psixologik va boshqa qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlaydi, faoliyatga asoslangan yondashuv talabani ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga, olingan bilimlarni amaliy vaziyatlarda

qo'llashga, kompetensiyaga asoslangan asosiy, umumiy fan va fan kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, aksariyat mualliflarning e'tibori insonning muvaffaqiyatli hayoti va turli sohalarida samarali faoliyati uchun zarur bo'lgan eng muhim, eng integratsiyalashgan shaxs sifatida asosiy vakolatlarini shakllantirish masalasiga qaratilgan.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning maktab o'quvchilarining bilim olishga bo'lgan motivatsiyasiga ijobiy ta'siri yaqqol ko'rinib turibdi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni shakllantirishni hisobga olgan holda, o'quvchilarning e'tibori o'zlashtirilayotgan materialning amaliy ahamiyatiga, uni real hayotda qo'llash imkoniyatlariga qaratiladi, bu ularning kognitiv qiziqishini, o'rganishga ijobiy munosabatini shakllantirishga yordam beradi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv o'quvchilarning o'quv material va kundalik hayot amaliyoti o'rtasidagi bog'liqlikni anglash, darslarda olingan ma'lumotlardan amaliy foydalanish imkoniyatlarini aniqlashtirish bilan bog'liq bo'lgan o'rganish uchun mazmunli motivatsiyani yaratish uchun juda keng imkoniyatlarni beradi. olingan bilimlarning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini tushunish. Buning uchun olingan bilim va ko'nikmalar shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan kontekstda ko'rib chiqiladi, ularning inson, jamiyat va tabiat hayotidan ma'lum holatlar bilan aloqasi o'rnatiladi.

Hozirgi vaqtda zamonaviy maktab oldiga oliy ma'lumotli, ijtimoiy faol, ijodkor, raqobatbardosh, nafaqat ko'p narsani biladigan, balki bilimdan hayot quroli sifatida foydalanadigan shaxsni shakllantirish talablari qo'yilmoqda; nafaqat buyruqlarni bajaradi, balki yangi g'oyalarni ishlab chiqaradi, nostandart qarorlar qabul qiladi, tanqidiy fikrlashga qodir, muloqot qilish qobiliyatiga ega, o'zini o'zi anglash uchun o'z imkoniyatlaridan foydalanadi, hayotga shunga mos ravishda munosabatda bo'ladi va yangi ming yillikning chaqirig'iga ishonch bilan javob beradi.

Bugungi kunda maktab oldida har qachongidan ham ko'proq ongli, har qanday hayotiy va ijtimoiy rollarni muvaffaqiyatli bajarish, uning hayotining yaratuvchisi bo'lish, zamonaviy jamiyatga faol integratsiyalashish imkonini beradigan yetarli darajada shakllangan vakolatlariga ega shaxsni tarbiyalash muammosi turibdi.

O'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishda yuqori samaradorlikka ta'lim jarayonini tashkil etishning turli shakl va usullaridan foydalanish orqali erishiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarga, o'quvchilar faoliyatining faol shakllarini ta'minlovchi interfaol o'qitish usullariga ustuvor ahamiyat beriladi. Zamonaviy texnologiyalar maktab o'quvchilarini ijodiy bilish, muammolarni o'rganish, o'z fikrlarini shakllantirish, qaror qabul qilish va o'zini o'zi anglash jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalardan biri tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usulidir.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi o'quvchilarning ongida turli nuqtai nazarlarni muvozanatlash imkonini beradi; taklif qilingan g'oyalarga qarshi chiqish; ta'limda faol va interaktiv jarayonni uyg'unlashtirish; turli nuqtai nazarlar asoslanadigan dalillar tizimini modellashtirish; kerakli ma'lumotlarni toping va undan mustaqil qaror qabul qilishda foydalaning.

Tanqidiy fikrlash - ma'lumotni o'zlashtirishdan boshlanib, qaror qabul qilish bilan yakunlanadigan murakkab aqliy jarayon. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodologiyasini o'z ichiga olgan darsni ishlab chiqish 3 bosqichni o'z ichiga oladi.

1-bosqich - chaqirish (aktualashtirish bosqichi, qiyinchilik) Bu bosqichda o'quvchilar mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan hamma narsani faol ravishda eslashadi. Ushbu boshlang'ich o'quvchilarga o'z bilimlari darajasini baholash imkonini beradi. Bu bosqich juda muhim, chunki mustahkam bilimlarni shakllantirish faqat mavjud asosiylar asosida amalga oshiriladi. O'quv jarayoni yangini ma'lum bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lib, bu o'quvchilarning faolligi va tafakkurini faollashtiradi. O'quv jarayonida o'quvchilar materialni ovozli qiladilar, bu zaruriy shart, chunki fikrni, bilimni ifodalash jarayonida o'quvchilar o'z-o'zini anglash darajasiga ko'tariladi; qiziqish va o'z-o'zini yo'naltirish - mavzuni o'rganish bo'yicha, mashg'ulot maqsadi aniqlanganda, bu hal qiluvchi daqiqadir. Uyg'otish bosqichida ishning asosiy shakllari: "aqliy hujum"; juft bo'lib ishlamoq; guruhlarda ishlash.

Fikrlarni, bilimlarni ifodalash jarayonida o'quvchilar o'z-o'zini anglash darajasiga o'tadilar, bunda mavzuni o'rganishga qiziqish va o'z-o'zini yo'naltirishga erishiladi, o'rganish maqsadi aniqlanadi, bu esa hal qiluvchi daqiqadir.

2-bosqich – tushunish (yangi materialni o'rganish bosqichi) Bu yerda o'quvchilar yangi ma'lumotlar, g'oyalar, matn bilan ishlash, turli hujjatlar, videomateriallar bilan tanishadilar. Ish jarayonida "Yordam" yorlig'i tizimi bilan o'qish kabi usullar qo'llaniladi. Shu bilan birga, taklif bilan tanishib chiqqandan so'ng, uning yoniga tegishli belgini qo'yish kerak:

- II - ma'lum ma'lumotlar;
- + - yangi ma'lumotlar;
- ? hayron, qiziq;
- men bilganimga zid.

Yorliqlar tizimi o'quvchilarga aqliy operatsiyalarni faollashtirish, bolaning o'qigan narsalarini o'zlari bilgan narsalar bilan solishtirish imkonini beradi. Shunday qilib, ma'lum va noma'lum o'rtasida bog'liqlik yuzaga keladi, o'quvchilarning axborot kompetensiyalarini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratiladi.

3-bosqich - aks ettirish. Ushbu bosqichda talabalarning faoliyati ular olgan yangi ma'lumotlar ro'yxatini tuzishdan iborat. Talabalar bir-birlarini takrorlaydilar, o'rganilgan materialni yozadilar, mavzu bo'yicha diagrammalar, jadvallar, chizmalar tuzadilar va yangi materialni sinfga tushuntiradilar. Ushbu bosqichda muhim vazifalar amalga oshiriladi: o'quvchilar nimani tasavvur qilishlari va o'z so'zlari bilan ifodalashlari mumkinligini yaxshiroq tushunadilar, shuningdek, faol fikr va bayonotlar almashinuvi mavjud. Bu so'z boyligini oshirishni ta'minlaydi, mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish, javobni loyihalashda turli xil yondashuvlarni ko'rish, diagrammalarni tuzish imkonini beradi. Bu shuni anglatadiki, o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashning axborot, kommunikativ kompetensiyalari va kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni amalga oshirilmoqda.

Shunday qilib, yuqoridagi metodik tizim o'qituvchiga quyidagilarga imkon beradi:

- o'quvchilarning tafakkurini faollashtirish;
- ularning faoliyatini rag'batlantirish va rag'batlantirish;
- barcha talabalarni ijodiy, samarali, ta'lim faoliyatiga jalb qilish;
- kognitiv jarayonni faollashtirish;
- materialni mantiqiy va oqilona taqdim etish qobiliyatini rivojlantirish;
- jamoaviy muloqot, o'zaro yordam, o'zaro yordam tuyg'usini rivojlantirish;

- talabalarning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish. Tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish uchun o'qituvchi quyidagilarni bajarishi kerak:

- vaqt ajratish va tanqidiy fikrlashdan foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash;
- o'quvchilarga erkin fikr yuritish va o'z fikrlarini bayon etish imkoniyatini berish;
- turli g'oyalar va fikrlarni qabul qilish;
- o'quvchilarning o'quv jarayoniga faol jalb etilishiga ko'maklashish;
- har bir talabaning qobiliyatiga ishonch bildirish;
- tanqidiy mulohaza yuritishni davom ettirish;
- Talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini qadrlash. Tanqidiy fikrlashni samarali mashq qilishni boshlash uchun talabalar:
- o'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirish, o'z qarashlari va g'oyalari qadrini tushunish;
- o'quv jarayonida faol ishtirok etish;
- boshqalarning fikrini hurmat qilish;
- mulohazalarni, hukmlarni davom ettirishga yoki rad etishga tayyor bo'ling [1].

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha ishning asosiy shakli ishning guruh shaklidir.

Guruhda ishlash jarayonida birgalikdagi vazifalar bajariladi. Bu ish jarayonida o'quvchilarda kollektivizm, o'zaro yordam, yordam tuyg'ulari shakllanadi, qo'rquv hissi yo'qoladi. Guruhda ishlash jarayonida talabalar so'zlashishni, muammoni muhokama qilishni, suhbatdoshning fikrini tinglashni, qaror qabul qilishni o'rganadilar.

Guruh ishi quyidagi qoidalarga asoslanadi:

- biri gapiradi - hamma tinglaydi;
- har bir muammo bo'yicha guruhning barcha a'zolari so'zga chiqadi;
- o'z fikrlarini aniq va aniq ifodalash;
- guruh o'z a'zolaridan biriga nutq so'zlashni topshiradi;
- vaqtni qadrlang.

Guruhda ishlash, tinglash va hamkorlik qilish uchun mukofot sifatida talabalar boshqalarning umumiy donoligini olishadi. Aynan shu ish shakli maxsus kompetensiyalarni shakllantirish uchun alohida sharoitlar yaratadi. Avvalo, bu kommunikativ kompetensiyalar bo'lib, ular odamlar bilan muloqot qilish usullarini, og'zaki, yozma muloqot qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi; muloqotda bag'rikenglik qobiliyati: munozaralar madaniyatini hurmat qilish,

qat'iylikdan qochish, o'z xatolarini tan olish. Shuningdek, bular boshqalarning pozitsiyalarini hisobga olgan holda jamiyatda harakat qilish qobiliyati va qobiliyatini o'z ichiga olgan ijtimoiy kompetensiyalardir [2]. Ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish talabalarning guruhda ishlash jarayonida yuzaga keladi, bu erda o'quvchilarning hamkorlik qilishi, birgalikdagi harakatlarini tashkil etishi, birgalikda qarorlar qabul qilishlari uchun sharoitlar yaratilgan, bu erda o'zaro yordam, o'zaro tekshirish, o'zaro baholash va faoliyatni o'z-o'zini baholash ishlatilgan.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga darsning alohida bosqichlarida qo'llaniladigan, ko'pincha "aqliy hujum", assotsiatsiya, jigso texnikasi (jigso texnikasi), interfaol "Senkan" texnikasi, insho yozish kabi turli xil uslubiy strategiyalardan foydalanish orqali erishiladi. Bu metodlardan foydalanish axborot kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Ular turli manbalardan ma'lumotlarni olish, qayta ishlash va ulardan foydalanish qobiliyati bilan bog'liq.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodologiyasi o'quv jarayonining samaradorligini maksimal darajada oshirishga imkon beradi, barcha o'quvchilar faol, ijodiy o'quv faoliyatiga, o'z-o'zini ta'lim jarayoniga jalb qilinganida shunday sharoitlarni yaratishga imkon beradi. O'z-o'zini anglash, muloqot qilishni, hamkorlik qilishni, tanqidiy fikrlashni, o'z pozitsiyasini himoya qilishni o'rganing. Shuni ta'kidlash kerakki, tanqidiy fikrlash texnikasi katta imkoniyatlarga ega bo'lib, uni amalga oshirish o'quvchilarning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun maqbul sharoitlarni yaratadi. Aynan mana shu vazifa har bir o'qituvchi faoliyatidagi eng mas'uliyatli vazifadir, chunki u o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalariga, hayotga moslashishiga va nihoyat, taqdiriga taalluqlidir.

Biologiya darslarida bir qator asosiy kompetensiyalarni shakllantirish usullaridan biri yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Bularga biologiya bo'yicha o'quv dasturlari, dasturlar - repetitorlar, virtual laboratoriya va amaliy ishlar dasturlari, video fragmentlar kiradi. Amaliy dasturiy ta'minotdan foydalanish zamonaviy biologiya darsini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish, yangi materialni o'qitishning an'anaviy tabiati emas, balki yangilik tufayli maktab o'quvchilarini faol kognitiv faoliyatga jalb qilish imkonini beradi [5].

Kompetentsiyaning kommunikativ komponentini shakllantirish o'quvchilarda nutq madaniyatini, savol berish, o'z fikrlarini ifodalash va ularni aql bilan isbotlash, bag'rikenglik bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Biologiya darslarida monologik nutqni rivojlantirish og'zaki so'rov, talabalar hisobotlari, loyihalarni himoya qilish, referatlar, tajribalarni sharhlash paytida amalga oshiriladi. Dars faoliyatining suhbatlar, bahslar, seminarlar, konferentsiyalar, darslar - musobaqalar, darslar - sayohatlar kabi shakllari o'quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirishga yordam beradi. Materialni yozma ravishda taqdim etish ko'nikmalari talabalar xabarlar, tezislari, ilmiy ishlar, loyihalar yozganda shakllanadi.

Salomatlikni saqlash kompetensiyalarini shakllantirish o'simliklar va hayvonlar biologiyasini o'rganishda amalga oshiriladi. O'simliklarning inson hayotidagi ahamiyatini o'rganib, o'quvchilar o'z mintaqasining dorivor o'simliklari bilan tanishadilar. Darslarda ular inson organizmida parazitlik qiluvchi organizmlar – gelmintlar, zamburug'lar, viruslar va bakteriyalar haqida ma'lumotga ega bo'lib, ularning organizmga kirib borish yo'llarini izlaydilar.

Xulosa. Yuqorida aytilganlarning natijasi sifatida shuni ta'kidlash kerakki, ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirishda qo'llaniladigan o'qitish usullarining umumiy xususiyati bilim va ko'nikmalarni qo'llash usullarining ustunligi, amalga oshiriladigan talabalar mustaqilligining yuqori darajasidir. qisman qidiruv va tadqiqot usullarida [4]. Ta'limning amaliy usullariga, ya'ni eksperimentlar o'rnatish, har xil turdagi mustaqil ishlarni bajarish, kuzatish, axborotni mustaqil qabul qilish va qayta ishlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishga ustuvor ahamiyat beriladi. Shuningdek, interfaol va muammoli usullarning muhim rolini ta'kidlash kerak, ulardan foydalanish talabalar tomonidan birgalikda ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini egallash bilan bog'liq. Aynan shu o'qitish metodlari asosida biologiya darslarida maxsus kompetensiyalar shakllanadi.

Shuning uchun kompetensiyaga asoslangan yondashuv ta'lim va hayot ehtiyojlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga qaratilgan. Kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim g'oyasi tanlash erkinligi, ijodiy tashabbus, hayotiy tajriba va loyiha faoliyati kabi ijtimoiy ahamiyatga ega qadriyatlarini tasdiqlovchi

pedagogik texnologiyalar bilan uzviy bog'liqdir. Shunday qilib, kompetensiyaga asoslangan ta'lim modeliga o'tish aslida ko'nikma va ko'nikmalarni pedagogik faoliyat amaliyotiga faolroq jalb qilish va olingan bilimlardan foydalanish qobiliyatiga e'tiborni qaratish bilan bog'liq.

Adabiyotlar

1. Жалилова В. А. Компетентностный подход в обучении и воспитании [Текст] // Педагогика: традиции и инновации: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2015 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2015. — С. 132-135.
2. Маскин В.В., Меркулова Т.К., Петренко А.А. Алгоритм перехода образовательного учреждения к компетентностному подходу: Практическое пособие / под ред. В.В.Маскина. — М.: АРКТИ, 2006. — 64 с.
3. Сергеев И.С., Блинов В.И. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности: практическое пособие. — М.: АРКТИ, 2007. — 132 с.
4. Хотулёва О.В., Ющенко Ю.А., Колонцов А.А. Компетентностный подход в преподавании биологических дисциплин // Реализация компетентностного подхода в подготовке современного специалиста. Сборник материалов VI учебно-методической конференции. Московский государственный областной гуманитарный институт. (г. Орехово-Зуево, 22 мая 2012 г) - Орехово-Зуево. 2012. - С. 278-282.
5. Hasse, S., Joachim, C., Bögeholz, S., & Hammann, M. Assessing teaching and assessment competences of biology teacher trainees: Lessons from item development. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 2(3), 2014. Pp. 191-205.